

MOLNÁR MIKLÓS

A Tisza-parton ezt keresem

MOLNÁR MIKLÓS (1946) Sopron

„A Tisza-parton mit keresek?” – Ady

Arrébb gördül az elmegyümölcs... A soproni ponchiternegyed ménkű hosszú és girbegurba utcájában, a Balfi úton (német neve Schlippergasse, „Széplaki utca”) több italmérés is akad, például a „Flekktfusz” borozó (az igazság, a teljes igazság és semmi más, mint az igazság kedvéért meg kell valanom: nem a helyiek nevezték el így, hanem én). Alig térek be a „Flekktfusz” söntésébe, máris megüti az ilyen szóéjtésre erősen érzékeny fületem, hogy a csaplárosné *meg* helyett azt mondja, hogy *mög*. Tenyeres-talpas, nagyszájú, mindenféle eligazítást, lelki és befektetési tanácsot osztogató fehérnép. Lány, szőke, és ha nem is másfél, de egy mázsa garantáltan megvan, vagy tán több is: ha derült égből rám zuhanna, nem győznék kétdimenzióssá laposodni. Alighanem az Alföldről szalajtották, szűrőm le azonmód a tanulságot, ami egyáltalán nem bizonyul elhamarkodottnak.

Az asszonyosság, aki Pier Paolo Pasolini *Mamma Roma* című filmjének Anna Magnani játszotta feledhetetlen hősnőjére hajaz, lezöttyen az egyik asztal mögé, és szóba elegyedik a szomszéd asztalnál poharazgató két férfi vendéggel, akik éppen a csaplárosné ő-ző beszédjén élcelődnek. – Én tudok *ē-vē* mög *ő-vē* is beszé'ni, de tik csak *ē-vē* – mondja nekik kissé fitymálóan a nő. – Majd te megtanítasz bennünket – feleli nevetgélve az egyik férfi.

A csaplárosnéval együtt összesen négyen vagyunk a borozóban. Elérkezettnek látom az időt, hogy – leleplezve lelki érintettségemet, anyanyelvi hovatarozásomat és kötődésemet – három asztallal távolabbról közbekotyogjak: – Gyerökfejjē' köll aszt mögtanúni, fölnőtt ésszē' mán nem löhet. – A „Flekktfusz” *Mamma Romája* buzgón helyesel. Megkérdezem tőle: hová valósi. Kiderül, hogy szegedi.

Szeged a sok egyéb kiválósága mellett arról is híres, hogy a Kárpát-medencében talán ott ő-znek legízesebben. Mintha hájjal kenetnének, annyira jólesik, ha a szülőföldemtől távol ezt az idiómát hallhatom valahol. Kecskeméten születtem, az ő-ző nyelvjárást a Kiskunságban szívtam magamba, az anyatejjel együtt. Ámuldozva mondom magyarul: *szögény embör könyere a nyenyere...* Szegedbe – jobban mondva Szögédébe – a Csillag börtön lakó-

jaként eresztettem gyökereket, olyan kiváló státuszfoglyok kései sorstársaként, mint Rózsa Sándor és Rákosi Mátyás; a szabad mozgáshoz való jog értelmezésére vonatkozó okoskodásom jutalmául kaptam az oda szóló beutalót (Tömörkény István szerint a Csillag börtön „kitüntetés gyanánt lóg Szeged mellén”).

Péter László, minden szögedi dolgok tudója jogosan állapította meg, hogy az ő-zés más nyelvjárásúaknak „hamarjában nem sajtáítható el, mert csak évtizedek közösségi nyelvhasználata képes azzal a sajátos nyelvjárási »különböztető nyelvösztönnel« ellátni a beszélőt, amely megérzi, hogy a szegedi nyelvjárásban mit mondhatok ő-zó alakban, és mit nem”. A Rózsa Sándorról regényt író Móricznak is beletörött a bicskája a „különböztető nyelvösztön” hiányába. Bálint Sándor, „a legszögedibb szögedi” csak részben tudta helyreigazgatni Móricz e nemben elkövetett melléfogásait. Petőfi bezzeg hibátlanul ő-zött, bizonyosság rá a *Hírös város az aafödön Kecskemét* című verse. Temesit is azért bírom, mert anyanyelvi szinten keni-vágja a szegedi („porlódi”) tájnyelvet.

A Dunától nyugatra szegedi vagy kecskeméti módra beszélő ember ritkább a fehér hollónál. Kivált Sopronban nem számít ilyesmire az ő-zés magamfajta ingyence. A semmi ágai közti szökdécselésre ítélt ontológiai hajléktalan tudja csak igazán, milyen szívmengető, a lelket dalra fakasztó és tánca perdítő az anyanyelv édes hangjainak megcsendülése idegenben, a szülőföldtől távol. Aki sohasem élt, mert meg sem született, nem is sejtheti, mit nélkülöz.

– Oszt' hogy keverödött Szögédébul Sopronba? – firtatom tovább. – Hát fölütem a buszra, oszt' ē'gyüttem. – Oszt' nem sajná'ta otthanni a szögedi nemzetöt? – Sajná'ni sajná'tam, de micsinájjak, így alakút a zéletöm.

Ezekkel a szavakkal köszönök el *Mamma Flekktfusztól*: – Ízlött a bora, de legöslegjobban az ízlött, hogy szögedi nyelvön beszé'gethettem magávā!

Kecskemétről nősült vasi ismerősöm felesége mindenütt – otthon, utcán, hivatalban – a színtelen,

szagtalan, közhelyekkel telített sivár köznyelvet beszél. Valahányszor fölhívja ma is Kecskeméten élő anyját, és átvált a szülőföld nyájas, lágy ő-ző tájétesére, nyomban megváltozik beszédének ritmusa és dallama. Szavaiba elevenség, humor, színek és szóképek költöznek, ékesen bizonyítva, hogy a tájnyelv a lelki anyagcserének a köznyelvnél jóval alkalmasabb eszköze. Merjünk hát tájnyelven beszélni! Nem győzöm irigyelni az osztrákokat meg a bajorokat a nyelvjárásaikért, nem is szólva a *weanerischról*, a bécsiek színeiben, ízekben, *couleur locale*-ban káprázatosan gazdag dialektusáról.

„Csakhogy mi nem vagyunk oly bátrak, mint a nép – jegyezte meg már a 19. század közepén Vahot Imre (*»Kecskemét és a kecskeméti puszták«*) –, s már például a kenyeret nem merjük *könyér*nek, az embert *embör*nek, a keresztet *köröszt*nek ejteni, holott sokkal szebben hangzik így. E tekintetben igen jó tapasztata van a tisztább ajkú, tősgyökeres magyar népnek, mely közé a kecskeméti is méltán számítandó, s még az írók is sokat tanulhatnak tőlük.”

Szemléltetésnek okáért Franz Kafka *Kís mese* című példázata ő-ző nyelvjárásban valahogy így festene: „Aszongya ja zegér: – Nini, má’ mögén szűkebb lőtt a világ. Elsőbbet ojan szélös vót, mög is ijettem, hogy sose tanálok ki belülle. Örűtem, mint majom a farkának, mikó’ errül is mög arrul kijebbrül is falakat látok, de ügön messzire. Csak hát ezök a ménkű hosszú falak ojan sebössen mönnek összeefe, hogy mingyán a zutolsó szobába érök, améknek a sarkába’ ott a csapda, oszt’ igényössen belenyargalok, ehun-e. – Másfele köllene ám futkosnod! – mongya ja macska, oszt’ mögösi a zegeret.” Kérdés persze, hogy változtat-e az egér helyzetén, elviselhetőbbé teszi-e az egérénel is reménytelenebb emberi állapotot, ha Göre Gábor-osan ő-zve rőfögök, tirpákosan í-zve nyihogok, vagy pestiesen ē-zve mekegek róla? Ő-zve, í-zve, ē-zve vagy ű-zve könnyebb-e megvallanom teljes körű felelősségemet a világ állapotáért? Ha ég a házam, neki álljak-e szőrözni, hogy milyen tájszólásban beszélnek a tűzoltók? Mire a béretem kikapom Párizsban vagy Szatymazon, ha tájszólásban beszélek, tán nem a tőkéseké a haszon?

Sopron utcáin való gyakori csetléseim-botlásaim közben – szeretem azt a várost, én ott már „derék házas-tüzes embernek” számítok, habár, akárcsak Schubert *Téli utazásának* vándora, *fremd bin ich eingezogen*, idegenként érkeztem oda – eszembe nem jutna, hogy Sopront Rodostómnak tekintsem, még ha el nem felejthetem is az én Zágonomat: a Duna-Tisza közti homokon lomha nemtörődőmséggel eltehenkedő Kecskemétet (Ottlik „mélymagyar szuperfalunak” nevezte; saját

Dickens-fordításairól szólva megvallotta: „Ha előbb jártam volna az Elephant and Castle táján, a Pimlicóban, a Leicester Square-en, angol vonaton, házakban, vendéglőkben, akkor Pickwick úrék, Copperfield Dávid vagy Martin Chuzzlewit Londonja talán nem hasonlít annyira a magyar fordításban Kecskeméhez.”). Akárcsak Kodály, síklakónak nőttem föl én is, de bennem is mindig élt a hegyek utáni vágy, és én is csak nagy sokára elégíthettem ki. Nem akárhol születtem: a hadikórházzá átprofilizált Katona József Gimnáziumban – *Вечная слава советским героям!* –, ilyenképpen iktatódva a *Bánk bán* szerzőjének szellemi örökségébe (tőle orzott fordulattal indul és zárul ez a fogalmazvány). Mondogatta is anyám, hogy azért vagyok olyan égetnivaló, mert a hadikórház születésén elcseréltek egy orosz gyerekkel... *Ничего!* „Katona József zsenije révén Tiborc is van olyan történelmi alak, mint Anonymusnak bármelyik alakja – írta Ady. – De milyen rosszul járt volna Shakespeare, ha föltámad, s bekukkant Kecskemétre! Majd megmondta volna akkor neki Katona József, hogy kicsoda az igazi Shakespeare, s mit tud, ha éppen kedve van hozzá, a magyar.” Ezt meg Kosztolányi írta: „Nálunk nem terem kő és márvány. Házainkat ezek híján fából, vályogból, téglából ragasztják össze. A kecskeméti drámaíró sziklából épített valami szilárdat, keményet, komoran örökkévalót. Rokontalanul szökell az égnek a homokon, a buckákon ez a pompás építmény, oly rokontalanul, amint ő élte le ott földi pályáját. Ezen a sík földön ma is ez az igazság: a tragédia.”

Nem számítva néhány hónapos vendégeskedésemet a vármegyei tömlöcben – az államszocializmus ideológiai tyúkszemeinek többrendbeli megtiprásáért vezekeltem –, a legutóbbi időkgig soha nem laktam a városban, emiatt igazából engem sem „illet meg – ahogy Kodály írta – a »Kecskemét fia« büszke név”. Tőlem is ha „megkérdezték, »hová való születés vagyok«, Kecskemét neve fölcsillanó szemeket és rokonszenvet” keltett mindig, külföldi oktondiakban pedig nem szűnő álmélkodást és hitetlenkedést. Miután lebetűztem, újra meg újra elmondatták velem a szerintük nyilván az ismert világ legeldugottabb csücskében kuksoló szittyia település *allegro barbaro* mekegésű nevét. Egy húron – 442 Hz-re hangolt G-húron – pendülök Kodállal: „Fiatal koromban bankódtam néha, hogy miért nem vagyok én otthon sehol sem úgy, mint az, aki ha végigmegy a falun, minden kapu mögött sógor, koma int neki, és minden házban rokon vagy régi kedves ismerős üdvözlí. Az ilyen ember lelkében mélyebb a humuszréteg, mélyebben nyúlnak gyökerei a talajba. Az ilyenek-

kel összehasonlítva mindig ágrólszakadt, tengő-lengő lénynek éreztem magam, akinek sehol sincs otthona.”

Mi tagadás, én kissé másként vagyok a szülő-városommal, mint a világhírnévre vergődött és a szőrség uborkafájára is fölkapaszkodott Alexander Korda, aki Kecskemétre emlékezve leginkább azt tartotta említésre méltónak, hogy „kicsi, poros magyar városka volt, ahol az emberek másról sem beszéltek, mint a barack áráról”. Emlékei szerint akkoriban „az emberek többsége, a parasztok szörnyű lábbelit viseltek, vagy mezítláb jártak”.

Pedig szőr Alexander az életpályáját meghatározó indíttatást Kecskeméten kapta még kisdíák korában, mikor egy ízben megpillantott az utcán egy hintóból kiszálló, roppant elegáns, sétatálcás, a fényes drapp félcipője fölött kamásnit viselő uraságot. Akkor tette föl magában, hogy addig nem nyugszik, míg neki is nem lesz kamásnija, amit korábban még soha, sehol, senkin sem látott, meg olyan ragyogó félcipője. Ez a látomás lebegett előtte életcélként, és mert „az erős akarat diadalt arat”, vagy mert oltári nagy mázlija volt, minden vágyát sikerült megvalósítania: „Először az a csodálatos cipő, aztán a gyönyörű nő, majd a Rolls-Royce a libériás sofőrrel, a csodálatos festmények, a fenséges borok és ételek, a szivarok...”

Bámulatos egy település! Szabados Kecskemét, Alsó-Magyarország első mezővárosa... Az indóház falán emléktábla: „Itt született 1882. december 16-án Kodály Zoltán, aki a magyar népdalt szerte a világba elterjesztette, és mögtanította az emböriségöt kesztyűbe szolmizálni. Ahányszor csak játsszák valamelyik művét, Magyarországra is gondolnak egy csöppet: nem löhet utolsó ország, ahol ilyesmi mögteröm.” Fölrirat az indóházi férfivizelde falán: „Szeretkőzzé, ne háborúzzá – vagy lögyön részöd mind a kettőbe: házasoggy mög.” Az utcák jobb oldalán nem esik az eső, és nem fúj a szél. Némelyik utca jobb és bal oldala éjszakánként helyet cserél egymással. Csak minden harmadik akácfa vet árnyékot. A kecskeméti palacsintának szárnya van és dorombol, szemben a szőrös és kelepelő nagykőrösi palacsintával. A kutyák két lábon járnak, és ő-zve ugatnak. Nem a lepkék égnek el a gyertyalángban, hanem a gyertyák válnak pillangóvá. Az öregtemplom nagyharangja sose kondul meg tizenháromszor, mert a tizenkettediket rögtön a tizennegyedik kondulás követi. A városháza órája viszont bikanyakú következetességgel örökösén 13 óra 13 percet mutat. A városháza körüli három templomból – kettő pópista, egy meg kálvinista – éjfélkor lejönnek a harangok, és pirkadatig ultiznak a Fő téren. Közelebb

óvakodik és körülöttük téblábol ilyenkor az Újkolégium, a Cifrapalota meg az egykori zsinagóga; imádnak kibicelni. Ha elfogják valamelyik harang piros ultiját, víg kongás-bongás tölti be az éjszakai Fő teret. Amúgy meg a becsület és önismeret városa, az Esti Kornél halhatatlan szelleme iránti mélységes tiszteletből kifolyólag. A város irodalmi folyóiratának sötétszürke borítójára sötétszürke betűkkel van rányomtatva a lap címe: *Dögunalom*. A helyi újságoknak ilyen nevük van: *Napi Maszlag*, *Blöff*, *Népbutítás*, *Heti Agyatlanító* – legalábbis a városi főmetafizikus szerint így kellene hívni őket... Szorgos vajúrok titokban ássák már az alagutat, amin át egyenként kimentik a Vadaskert fantázianevű siralomházba életfogytiglan bebörtönzött átlatokat, és szabadon engedik őket a Kiskunsági Nemzeti Parkban. Ha ezzel végeztek, aláknázzák a Malom Centert, és a föld gyomrába süllyeszti, hátha nem ökrendezi vissza.

Mindezeknél is különlegesebb helyi sajátosság, hogy vásáros ünnepeken – de csak akkor – nem tesz ki pokollá az emberek életét, nem okoznak méhen belüli elváltozásokat a nőknek és nemzőképességük elapadását a férfiaknak az év összes többi napján reggeltől estig apokaliptikus robajlással a város fölött kötelékben röpködő szuperszonikus katonai gépek (nem azonosak azokkal az alvilágból fölfingott aeroplánokkal, amelyek kondenzcsikoknak és gomolyfelhőknek álcázott mérgező lepedékeket okádnak az égboltra); alighanem a Hétfejű Szárnyas Galuskaszörnyet próbálják becserkészni és lepuftantani, de szemmel láthatóan és füllel hallhatóan sohasem sikerül nekik. *És amit nem látott még a világ, / Országod őrzik idegen fikák* – írta *Jubilate!* című poémájában Vajda János. Az imént idézett főmetafizikus szerint azért vannak örökös készenlétkben az „idegen fikák”, hogy írmagjában fojtsanak el mindenféle zendülést, és ha szorul a kapca, miszlikbe bombázzák Petúr bán leszárnozottait, Tiborc ivadékairól nem is szólva. Ég és föld magukat teljhatalmúnak képzelő urai netán a levegőget szaggató irtózatot robajjal próbálják elejét venni, hogy Tamási Áron nyomán „varázslatos városként”, „tündéri városként” emlegethessük Kecskemétet?

„*Kedskő-méga*, hol keverve nincs be még a szentkori pásztori kún-magyar szív!” – írta Katona József a *Bánk bán* ajánlásában. Vahot Imre szerint a kecskeméti magyarság „igen becsületos jellemű, emberségtudó, szorgalmas, mértékletes, józan értelmű s vidám kedélyű, és korántsem oly vad és szilaj, mint némely rövidlátók a külfölddel el akarták hitetni”. Azzal hízelgek magamnak, hogy a szellemi málhámban – vagy mondhatnám

így is: a kecskeméti tarisznyámban – nem a séta-pálcák, kamásnik, fényes félcipők, Rolls-Royce-ok, libériás inasok, csodálatos festmények, fenséges borok, ételek meg szivarok utáni vágyakozás volt a vezérmotívumként szolgáló útravaló, a „hamuba sült pogácsa”, hanem a kecskeméti törzsökös magyarok emberi tartása és „kerekajkú beszédmódja”, ami már kiskölyök koromban a vérembe ivódott.

Hiába vagyok idestova fél emberöltőnyi ideje nyugat-pannóniai lakos, s ebben a minőségemben (már ha ez minőség) szívesen öngyelgek a sok változatú pannon tájakon, nem lelem meg bennük azt a patinát és lelket, amit – gyerekkori bevésődés, soha ki nem nőhető elfogultság – a Kiskunságban, kivált Kecskemétben meg Félegyházában. Az említett két város, sőt a Kiskunság egésze az én szememben, akárcsak Illyés Gyula szemében Sárszentlőrinc, aranyportól ragyog: Petőfi születésének, fölcseperedésének, eszmélkedésének mértani helyeként. Parázslóan elevennek érzem az ő szellemi jelenlétét ezen a tájékon.

Az egyre távolabbi messzeségekbe kóborlások évtizedei után csak mostanában – a műkertvárosi alkotóház vissza-visszatérő vendégeként – kezdtem pótolni a szülővárosommal való közelebi megismerkedés mulasztását, és kideríteni: „be van-e már keverve” a pandémiával megfélemlített, sarokba szorított és sakkban tartott kecskeméti magyarok „szentkori pásztori kún-magyar szíve”? Hányukból lett a kovidita egyház oltárán fölálódzott oltásbirka? Csakugyan mobilidóta a lakosság kétharmada? Igaz-e vajon, hogy a végét járó hiénakapitalizmus jellegtelen tömeglényé züllesztő társadalmi körülményei között is olyan „becsületes jelleműek, emberségtudók, szorgalmasak, mértékletesek, józan értelműek s vidám kedélyűek”, amilyenek Vahot Imre jellemezte őket a 19. század közepén, a hűbéri kötelmek közül tőkés termelési és tulajdonviszonyokba való áthurokolódás korában? Vagy fogott rajtuk a társadalom mérnökeinek rontása – Vakulj, magyar, butulj, paraszt! –, s igaza van a városi főmetafizikusnak, hogy ez nem Dózsa és nem Petőfi, hanem Lamberg és Latour népe, és igaza van a gőzösről széttekintő Adynak: az „Alföldre lenyargalt, szűk, vén fejű magyar nép”-nél „nincs is e nagy világon szánnadobb nép”?

A Szegedről Sopronba csöppent csaplárosné ilyesmiket juttat eszembe, meg egy öreg csavargó latrinán ücsörgés közben koholt klapanciáit:

*Ne a Tisza mellé, hanem bele,
a folyó mélyire temessetök,
ha kilehelöm a párámat –
de még élök, hát szeressetök!*

Akinek nem tetszik, ne adja hozzám a lányát, mondaná Tömörkény, a szögedi lelkület, az ő-ző tájejtés aranybányásza, a magyarul értés és írás utolérhetetlenje. Vannak napok, amikor – elundorodva a rút új világtrend kitermelte műemberektől, művészettől és művészekről (vö. *tűzvész* → *dögvész* → *művész*), csömörletesen ráunva mindenre, ami *modern*, a rabséta vak ügetésével masírozva az utolsó szoba sarkában rám váró csapda felé – hagyom, hogy erőt vegyen rajtam a kozmikus provincializmus, oszt’ a Duna–Tisza közibe’ termött írók közül’ Katonán mög Petőfin kívül’ sönkit sē üsmerök ē’ Tömörkényné’ nagyobbak.

„De az oltáron bicikliző betyár hétszentségít, hát Nagy Lajos?”

– Mögengedöm, ű sē vót kutya... Az ám, mög Ottlik Géza! Űtet is számításba köll vönni, hiszön az édesanyja, Szabó Örzse Kecskemétön születött. Pócze Borcsa mög Szabadszálláson, úgyhogy József Attila is kunsági fi, mint annak a röndje.

Ezt keresem a Tisza partján. S mit találok, ha tükörbe nézek? Nem egy hétpróbás tollkoptató viharvert, csalafinta ábrázatát, aki cselesen távolságtartó pátosszal igyekszik – abban a hiszemben, hogy saját szavainak üstökénél fogva kiránthatja magát a kátyúból – hitet tenni anyanyelvébe és szülőföldjébe gyökerezettségéről, hanem egy számarfűlű, majomképű pávát.

Nincs mivel büszkélkednem. Napszédítő tollak? A vármegyeházák száma, melyek tetejére elmulasztottam fölszállni, egy híján húsz. Rajtam fog száradni, ha elveszünk egy szálig. Elveszünk egy szálig, ha szorgos vajúrok nem ásnak szerte a földgolyón titkos alagutakat, amelyeken át egyenként kilopkodják közülünk a munkánkon élőködő, a földi élet teljességére nézve közveszélyes főparazitákat, hogy egy lakatlan szigetre telepítsék, vagy „soha-viszont-nem-látásra” a világűrbe parittyázzák őket.

– Gördülj, elmegyümölcs! – mondja szargalacsinjának a szépírói hírnévre áhítózó ganajtúró bogár. *Boldognak kell elképzelnünk a ganajtúró bogarat: Katona József, Petőfi, Tömörkény, Móra, Kosztolányi, Juhász Gyula, József Attila, Nagy Lajos, Ottlik s legkiváltképp Rózsa Sándor lábnyomain görgetheti elmegyümölcsseit a homokban.*